

УДК 811.111:81'25

ВИКОРИСТАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ

Волченко О.М.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

У статті аналізується роль трансформацій, зокрема синтаксичних, в процесі досягнення еквівалентності перекладу. Визначається поняття синтаксичної трансформації як особливого виду міжмовного перетворення та невід'ємної частини процесу перекладу. Автор пропонує типи синтаксичних трансформацій та робить аналіз їхнього використання під час перекладу різних текстів.

Ключові слова: переклад, трансформація, синтаксична трансформація, перестановка, граматична заміна, синтаксичне уподібнення.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного перекладознавства визначається системними дослідженнями способів досягнення відповідності текстів оригіналу та перекладу. Діяльність перекладача має інтерпретаційно-породжувальний характер, оскільки спочатку він здійснює власне розуміння оригіналу, а потім вкладає це розуміння в знакову форму іншої мови. Теоретики перекладознавства (Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, І.В. Корунець, Я.І. Рецкер) одноставні в тому, що перекласти означає відобразити повно та правильно засобами однієї мови те, що було вже відображено засобами іншої мови. Перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, називаються перекладацькими трансформаціями. Необхідно зазначити, що перетворення не розуміється буквально, тому що текст оригіналу не змінюється, на його основі створюється інший текст іноземною мовою, який і є перекладом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт українських та зарубіжних учених (Л.С. Бархударов, В.І. Карабан, Т.А. Козакова, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, С.С. Максимов, А.В. Мамрак, Р.К. Міньяр-Белоручев, Ю. Найда, Я.І. Рецкер, О.О. Селіванова, А.Д. Швейцер, J.A. Catford, E. Nida) засвідчує, що незважаючи на існування численних дефініцій поняття «перекладацька трансформація», проблема розуміння сутності цього явища залишається до сих пір нерозв'язаною. В сучасній теорії перекладу трансформація тлумачиться як:

– прийом логічного мислення, який допомагає розкрити значення іншомовного слова в контексті і знайти йому український відповідник, який не збігається зі словником;

– міжмовне перетворення на досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності) перекладу попри розходження у формальних і семантичних системах двох мов;

– міжмовна операція перевираження змісту оригіналу;

– один із методів продовження вторинних мовних структур, який полягає в закономірній зміні основних моделей або ядерних структур;

– основа більшості прийомів перекладу, які полягають у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для відтворення;

– відмова від структурного і семантичного паралелізму між вихідним і перекладним текстом на користь їх рівноцінності в плані впливу;

– технічний прийом перекладу, що полягає в заміні регулярних відповідностей нерегулярними, а також самі мовні вирази, які з'явилися в результаті застосування такого прийому.

Єдине, в чому одноставні науковці так це в тому, що проблему перекладацьких трансформацій необхідно розв'язувати в площині досягнення еквівалентності перекладу, яка є «найоптимальнішою ознакою збалансованості смислової, конотативної, екстралінгвістичної інформації текстів оригіналу й перекладу, що мотивується необхід-

ністю досягнення рівноцінності їхнього регулятивного впливу на своїх адресатів» [12, с. 31].

Зважаючи на це, переклад, яким би еквівалентним / адекватним він не був, на думку Л.С. Бархударова, завжди є трансформацією в широкому розумінні цього поняття [1]. У вузькому сенсі перекладацька трансформація, як стверджує О.О. Селіванова, – це перетворення, модифікації форми, або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата порівняно з текстом оригіналу [10].

Аналіз типології перекладацьких трансформацій демонструє, що у більшості випадків дослідники (В.І. Карабан, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, С.С. Максимов, Р.К. Міньяр-Белоручев, Я.І. Рецкер, А.Л. Семенов) класифікують їх за критерієм рівня мовної системи, поділяючи на лексичні, граматичні, лексико-граматичні та стилістичні.

Але, слід зазначити, що одні й ті ж самі трансформації відносяться вченими до різних груп. Так, наприклад, компенсацію Я.І. Рецкер вважає лексичною трансформацією [9], В.Н. Комісаров – лексико-граматичною [3], А.Л. Семенов – стилістичною [11].

Окрім того, в деяких класифікаціях міркування науковців, на нашу думку, не є логічними. Наприклад, В.Н. Комісаров у групі граматичних трансформацій виділяє дослівний переклад або нульову трансформацію, членування речення, об'єднання речень і граматичну заміну, яка передбачає морфологічну категоризацію або заміну типу речення. Незрозумілим є те, що науковець розрізняє членування та об'єднання речень як окремі граматичні трансформації, але ж вони є переходом від простого речення до складного та навпаки (зміною типу речення) під час перекладу, тобто фактично є підвидом граматичної заміни.

Деяко осторонь стоїть класифікація перекладацьких трансформацій, яка запропонована Л.С. Бархударовим та вважається в перекладознавстві узагальненою, тому як в якості критерію автор застосовує формальні ознаки під час диференціації трансформацій на перестановки, додавання, заміни й опущення [1].

На наш погляд, на сучасному етапі розвитку теорії перекладу найзагальнішою є класифікація трансформацій української дослідниці О.О. Селіванової за параметром тріади мовного семіозису, запропонованої Ч. Моррисом – семантики, синтактики та прагматики [10]. Вчена умовно розподіляє перекладацькі трансформації на формальні, формально-змістові та прагматичні, визнаючи, що останні по суті є ще й формально-змістовими. Кожний із цих типів експоновано одиницями різних мовних рівнів (фонетичного, лексичного, морфологічного, синтаксичного). Формальні трансформації передбачають зміну форми в перекладі за умови збереження змісту оригіналу. Формально-змістові трансформації, навпаки, передбачають зміну форми й модифікацію змісту, що зумовлено специфікою мовних систем оригінального й перекладного тексту та контекстуальними та прагматичними чинниками. Формально-змістові трансформації з прагматичним компонентом передбачають зміну форми та змісту одиниць у тексті, текстових фрагментів з метою збалансування прагматичного впливу перекладу на свого читача.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз підходів до класифікації перекладацьких трансформацій засвідчує, що дослідники, зосередившись на універсалізації власних типологій, не приділяли належної уваги окремим трансформаціям. Так, синтаксичні трансформації не були об'єктом спеціальних перекладознавчих досліджень.

Мета статті. Мета даної статті полягає у вивченні використання синтаксичних трансформацій під час перекладу різних текстів для досягнення їх еквівалентності.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Л.С. Бархударов, будь-які зміни в синтаксичній структурі перекладу в порівнянні з оригіналом при збереженні глибинної структури речення можуть бути представлені як перекладацькі синтаксичні трансформації [1].

Виділення типів синтаксичних трансформацій вимагає аналізу існуючих підходів щодо класифікації граматичних трансформацій. Так, А.Л. Семенов до граматичних перекладацьких трансформацій відносить різні типи заміни: зміну порядку слів, словосполучень, речень та деякі інші. Він вважає, що в процесі перекладу перекладач стикається з двома ситуаціями: повний чи значний збіг граматичних конструкцій речень оригіналу та перекладу та розбіжність між граматичними конструкціями. При повному чи значному збігу граматичних конструкцій доволі рідкий, але все ж таки можливий дослівний переклад. Переклад зводиться до підстановки одиниць однієї мови на місце одиниць іншої. Однак, навіть в таких випадках наявні елементарні трансформації у вигляді опущення чи додавання яких-небудь службових елементів, наприклад артиклів, прийменників тощо [11].

Український перекладознавець В.І. Карабан розрізняє п'ять основних видів граматичних трансформацій: перmutація (перестановка), субституція (заміна), додавання, вилучення та комплексна трансформація [2].

Перестановкою вважається вид перекладацької трансформації, що полягає в зміні порядку прямування мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. До елементів перестановки науковець відносить слова, словосполучення, частини складного речення, речення в тексті (складному синтаксичному цілому).

До синтаксичних перестановок належать: 1) інверсійний порядок речення, викликаний перестановкою підмета; 2) прямий порядок речення з фінальною постпозитивною обставиною (вживання англійських прислівників *here, only, enough*, зумовлене синтаксичною структурою англійської мови); 3) вживання означення перед/після присудка; 4) перестановка самостійних речень, яка обумовлена термінальним планом вихідної мови.

Заміна – це метод спостереження за мовними фактами, що полягає в підстановці різних мовних одиниць в однаковому оточенні для з'ясування їхнього співвідношення, тобто ця трансформація передбачає вживання однієї мовної одиниці замість іншої.

До граматичних заміни відносяться: а) форму слова; б) частину мови; в) члени речення; г) речення (просте – складне; складне – просте; головна частина – підрядна частина; суряд-

ність – підрядність / сполучникове речення – безсполучникове речення).

Додаванням називають «лексичні збільшення, обумовлені формальною невиразністю семантичних компонентів словосполучення у вихідній мові» [8, с. 112], а опущення – це відсутність якого-небудь із членів речення, що сприймається як нульове його вираження; а також пропуск, втрата. Опущення в перекладі – це еліipsis семантично-надлишкових слів, воно здійснюється з метою: а) усунення надмірності; б) прагнення уникнути явищ, не властивих мові перекладу; в) наміру уникнути стилістичного навантаження; г) можливості здійснювати компресію тексту для усунення його надмірного «роздування»; г) прагнення до максимальної конкретності.

Під час комплексної граматичної трансформації в реченні відбувається поєднання декількох граматичних трансформацій.

Аналіз застосування граматичних трансформацій, зокрема синтаксичних, засвідчує, що вони можуть бути спричинені різними особливостями лексичного і граматичного плану вихідної та цільової мов, які у деяких випадках тісно переплітаються. Обов'язковою умовою адекватного перекладу є вміння правильно аналізувати синтаксичну будову іншомовних речень, правильно визначати граматичні труднощі перекладу й конструювати речення у перекладі відповідно до норм мови і жанру перекладу. Зрозуміло, що перекладач повинен бути добре обізнаним з граматичними особливостями вихідної та цільової мов, основами теорії перекладу.

Широке використання синтаксичних трансформацій, а в цілому й граматичних, при перекладі пояснюється тим, що англійська та українська мови відносяться до різних типів: аналітичної та синтетичної відповідно. Українське речення не збігається з англійським за своєю структурою: інший порядок слів, інший порядок розташування речень – головного, підрядного й вставного. Частини мови, якими виражені члени речення, можуть передаватися іншими частинами мови при перекладі, стислість вираження, можлива в українській мові завдяки наявності багатьох структур і форм вимагає введення додаткових слів і навіть речень при перекладі.

Вивчення наукових джерел щодо типів перекладацьких трансформацій та практичні дослідження текстів різних функціональних стилів, які здійснювалися студентами Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського під час виконання курсових і дипломних робіт, дозволили нам визначити основні види синтаксичних трансформацій, а саме: синтаксичне уподібнення, перестановку, синтаксичну заміну. На відміну від інших авторів, ми не виділяємо додавання та опущення як окремі синтаксичні трансформації, оскільки, як засвідчує практика, вони не є самостійними та мають другорядний характер під час вживання основних синтаксичних трансформацій.

Синтаксичне уподібнення є трансформацією, під час якої синтаксична структура вихідної мови перетворюється в аналогічну структуру цільової мови, тобто в оригіналі та перекладі спостерігається існування паралельних конструкцій. В.Н. Комісаров називає ще цю трансформацію

нульовою або дослівним перекладом [3]. Синтаксичне уподібнення може призводити до повної відповідності мовних одиниць та порядку їх розташування в оригіналі та перекладі, хоча деякі елементи, такі як артиклі, службові слова можуть вилучатися (опускатися).

Наприклад: «*And who was the fifth?*» *he demanded.* – «А хто був п'ятий?» спитав він. Ми спостерігаємо паралелізм синтаксичних конструкцій в обох мовах і опущення означеного артикля перед порядковим числівником.

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це заміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Вона може бути двох типів: інверсійною та частково інверсійною.

Інверсійна перестановка відбувається, коли підмет та присудок міняються місцями в реченні перекладу, наприклад: *Four-blade designs are the most common.* – *Самими загальними є вентилятори з чотирма лопатками.*

Часткова інверсійна перестановка передбачає збереження прямого порядку головних членів речення зі зміною місця розташування другорядних членів при перекладі. Наприклад:

– *He was pacing the room swiftly, eagerly, with his head sunk upon his chest and his hands clasped behind him.* – *Холмс, нахиливши голову й закривши руки за спину, швидко й нетерпеливо походжав по кімнаті.* У перекладі обставину способу дії вжито після підмета, а не так, як в оригіналі – після присудка.

– *I had seen little of Holmes lately.* – *Останнім часом ми рідко бачилися з Холмсом.* Обставина часу в оригіналі знаходиться наприкінці речення, в перекладі – на початку.

Найпоширенішим видом синтаксичної трансформації є синтаксична заміна, у процесі якої заміні можуть піддаватися члени речення, типи синтаксичного зв'язку. Такі заміни можуть бути декількох типів:

1. Членування або заміна простого речення в оригіналі на складне в перекладі, наприклад:

I thus saw in vivid light a picture all unnoticed before (просте речення). – *I тоді у яскравому осяянні угледів я картину, якої доти не помічав* (складнопідрядне речення).

2. Об'єднання речень або заміна двох речень оригіналу одним реченням мовою перекладу, наприклад:

– *Not a bit, Doctor. Stay where you are.* – *Ні-ні, лікарю, залишайтесь.*

– *The loveliness of Eleonora was that of the Seraphim; but she was a maiden artless and innocent as the brief life she had led among the flowers.* – *Елеонора була гарна, як серафим, проте нелукава й невинна, як і її недовге життя серед квітів* (синтаксична заміна складносурядного речення на просте);

– *Thus it was that we lived all alone.* – *Так і жили ми самотою* (заміна складнопідрядного речення на просте).

3. Зміна типу зв'язку між реченнями або частинами речення в оригіналі та перекладі, наприклад:

– *In these paintings, which depended from the walls not only in their main surfaces, but in very many nooks which the bizarre architecture of the*

chateau rendered necessary, – in these paintings my incipient delirium, perhaps, had caused me to take deep interest. – Картини висіли повсюди, куди не глянь, навіть по найглухіших за- капелках і нішах, – а з чудернацької примхи зодчого їх було тут немало; від гарячки думки мої почали безладно снувати, і певно тому картини збудили в мені жваву цікавість (синтаксична заміна складнопідрядного речення на складносурядне);

– Сторони розвивають науково-технічне співробітництво, взаємодіють у підготовці наукових кадрів, проводять спільні конференції, семінари, робочі зустрічі. – Parties develop scientific-technical cooperation, interact in training scientific professionals, carry out joint conferences, seminars, and working meetings (Заміна безсполучникового типу зв'язку на сполучниковий).

4. Заміна англійського підмета українським додатком, наприклад:

– In their gray visions they obtain glimpses of eternity. – У туманних видіннях їм об'являється вічність.

5. Заміна пасивної конструкції на активну та навпаки, наприклад:

– Men have called me mad. – Мене називали божевільним (заміна активної конструкції на пасивну);

– No path was trodden in its vicinity. – Ніхто не протоптав туди бодай стежини (заміна пасивної конструкції на активну).

Треба зазначити, що в багатьох наведених у цій статті прикладах синтаксичні трансформації супроводжуються іншими лексичними та граматичними трансформаціями, що підтверджує, що переклад є складною справою.

Висновки і пропозиції. Таким чином, синтаксичні трансформації – це оптимальний спосіб передачі початкової інформації у допустимих формах для цільової мови, в результаті якого відбувається зміна синтаксичних функцій слів і словосполучень. Окреслені типи синтаксичних трансформацій наявні в текстах перекладів у різних комбінаціях. Їхнє здійснення й поєднання є безперервним процесом, кінцевим результатом якого є досягнення еквівалентності між оригіналом і перекладом.

Список літератури:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 239 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
3. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода: Учебное пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: «ЧеРо», совместно с «Юрайт», 2000. – 136 с.
4. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов: Навчальний посібник / І.В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 459 с.
5. Латышев Л.К. Технология перевода: Учебное пособие по подготовке переводчиков / Л.К. Латышев. – М.: ВВИ – ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.
7. Максимов С.Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови): Навчальний посібник / С.Є. Максимов. – К.: Ленвіт, 2006. – 157 с.
8. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу / А.В. Мамрак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
9. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – М.: «Р.Валент», 2007. – 244 с.
10. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові / О.О. Селіванова. – Черкаси: Вид-во Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
11. Семёнов А.Л. Основные положения общей теории перевода / А.Л. Семёнов. – М.: Изд-во РУДН, 2005. – 99 с.
12. Текст и перевод. – М.: Наука, 1988. – 160 с.
13. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

Волченко О.М.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИНТАКСИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ДЛЯ ДОСТИЖЕНИЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПЕРЕВОДА

Аннотация

В статье анализируется роль трансформаций, в том числе и синтаксических, в процессе достижения эквивалентности перевода. Определяется понятие синтаксической трансформации как особого вида межязыкового преобразования и неотъемлемой части процесса перевода. Автор предлагает типы синтаксических трансформаций и анализирует их использование в процессе перевода разных текстов.

Ключевые слова: перевод, трансформация, синтаксическая трансформация, перестановка, грамматическая замена, синтаксическое уподобление.

Volchenko O.M.

Mykolaiv V.O. Sukhomlyskyi National University

SYNTACTICAL TRANSFORMATIONS USAGE FOR ACHIEVING TRANSLATION EQUIVALENCE

Summary

In the article the role of transformations, especially syntactical, is analysed in the process of achieving translation equivalence. The notion of syntactical transformation is viewed as a special kind of interlingual paraphrasing and essential part of the translation process. The author suggests different types of syntactical transformations and analyses them in the process of texts translation.

Keywords: translation, transformation, syntactical transformation, transposition, grammatical replacement, word-for-word translation.